

LATVIJAS NEATKARĪBAS KARŠ 1919.–1920. GADĀ: SAVĒJO KARAVĪRU NOZIEGUMI*

Ēriks Jēkabsons

Dr. hist., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, profesors, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, vadošais pētnieks.

Zinātniskās intereses: Latvijas un reģiona militārā un politiskā vēsture 20. gadsimta pirmā trešdaļa, Latvijas Neatkarības karš, Latvijas etniskās minoritātes.

Rakstā aplūkota situācija Latvijā Neatkarības kara laikā 1919.–1920. gadā no līdz šim nepētīta sociālās dzīves aspekta – Latvijas armijas karavīru veiktajiem noziegumiem pret civiliedzīvotājiem, kā piemēru izmantojot smagāko noziegumu analīzi. Secināts, ka Latvijas armijas karavīru noziegumi pret civiliedzīvotājiem, līdzīgi kā citu Eiropas valstu armijās, bija ilgstošās karadarbības un tās izraisītās demoralizācijas sekas, kam Latvijas gadījumā pievienojās arī vēsturiski sarežģītās attiecības ar vācbaltiešiem. Esošajā situācijā noziegumi tika izmeklēti, taču saņemtais sods bija neadekvāti viegls vai noziedzīgie nodarījumi netika sodīti vispār.

Atslēgas vārdi: Latvijas Neatkarības karš, Latvijas armija, civiliedzīvotāji, noziegumi.

Pirmais pasaules karš praktiski visās tā dalībvalstīs Eiropā iezīmējās ar līdz tam skaita un rakstura ziņā nepieredzētiem noziegumiem pret civiliedzīvotājiem un arī karagūstekņiem. Civiliedzīvotājus masveidā slepkavoja Vācijas karaspēks Beļģijā, Krievijas karaspēks Vācijā (Austrumprūsijā), Austroungārijas karaspēks Serbijā un citur, Krievijas karaspēks ieņemtajā Austroungārijas Galīcijā tieši iesaistījās ebreju *pogromu* izraisīšanā utt. Burtiski visur karaspēka vadība un vietējie iedzīvotāji saskārās ar karavīru morāles pagrimumu un veiktajiem noziegumiem,

* Publikācija sagatavota Latvijas Zinātnes padomes finansētā projekta Nr. lzp-2018/2-0147 “Karš un sabiedrība 1914–1921” ietvaros.

neizslēdzot arī laupīšanas, civiliedzīvotāju slepkavības un izvarošanas.¹

1918.–1921. gadā reģionā sekojošo karu gaitā karavīru vēl lielāka brutalitāte un noziedzība bija vērojama visu valstu un valstisko veidojumu armijās.² Ne ar ko nesalīdzināma tā bija strauji brūkošajā Krievijas armijā pēc Februāra revolūcijas 1917. gadā un Krievijas Pilsoņu kara apņemtajās teritorijās 1918.–1922. gadā (simtiem tūkstošiem un miljoniem noslepkavotu civilpersonu), taču Krievijā notiekošie procesi vistiesākajā veidā iespaidoja arī norises Somijā, Igaunijā, Latvijā, Lietuvā, Polijā un citās zemēs. Visu šo valstu bruņotajos spēkos problēma pastāvēja, taču vēsturnieki saprotamu iemeslu dēļ ne labprāt skar minētos jautājumus, bez kuru analīzes pilnā mērā nav iespējams izprast atbrīvošanās karu un lokālo konfliktu kopainu. Zināms izņēmums ir poļu vēsturnieks Lukašs Ļevickis (*Lewicki*), kurš, balstoties uz arhīvu materiāliem, aplūko “savējo” poļu karavīru noziedzības izpausmes. Viņš atzīmē, ka pirmām kārtām noziegumi tika vērsti pret civiliedzīvotājiem, turklāt bieži savējiem, kam pamatā bija nepietiekama armijas apgāde, garo kara gadu izraisītās demoralizācijas radītā visatļautības sajūta un brutalitāte, bravūra kopā ar nicinājumu pret civilistiem, pārprasts patriotisms (t.sk. vēršanās pret ebrejiem, kas tika vainoti armijas kaujas spēju mazināšanā un atbalstā boļševikiem) un vienkārši mantkārība un varas demonstrācija. Karavīri, arī grupās, laupīja ar ieročiem rokās, dažkārt kā ieganstu izmantojot ieroču vai noziedznieku meklēšanu, dažkārt nogalinot upurus (ebreji, tirgotāji, kreisie politiķi, turīgi pilsētnieki un zemnieki, sevišķi baltkrievu vai ukraiņu tautības, u.c.) vai fiziski tos pazemojot (piemēram, pēršana ar pletnēm). 1920. gadā tika aplaupīts pat kara ministra – ģenerāļa Kazimira Sosnkovska (*Sosnkowski*) dzīvoklis, iegūtos līdzekļus iztērējot alkoholam, prostitūtām un kāršu spēlei. Faktiski noziegumi kulmināciju sasniedza tieši vissmagāko cīņu laikā ar boļševiku armiju 1920. gada vasarā un rudenī, kad tie pastiprināti vērsās arī pret

personām, kuras turēja aizdomās par atbalsta izrādīšanu ienaidniekam. Ar īpašu brutalitāti, ieskaitot nepilngadīgu meiteņu izvarošanu, izcēlās iepriekš ar Igauniju un Latviju saistītā³ ģenerāļa Staņislava Bulak-Balahoviča operatīvā grupa, un L. Ļevickis atzīmē arī dažu virsnieku atkarību no narkotikām (kokaīna), bet karavīru – no alkohola. Turklāt, sākoties demobilizācijai, katastrofāli pieauga atvaļināto karavīru veikto noziegumu skaits, tiem rīkojot skandālus publiskās vietās un iesaistoties konfliktos ar policiju. Kara tiesas izskatīja simtiem ar karavīru noziegumiem saistītu lietu.⁴

Faktiski Polijas armijas piemērs ir īpaši uzskatāms, jo šī armija bija daudzskaitlīgākā un spēcīgākā no jauno un atjaunoto valstu armijām Eiropā, bet tajā vērojamas minētās problēmas zināmā mērā bija arī citās armijās, t.sk. Latvijas, tiesa, ne tik intensīvā izpausmē un daudzveidībā.

Jāpiezīmē, ka atsevišķus kriminālnoziegumus pret civiliedzīvotājiem izdarīja arī Latgalē esošo poļu karaspēka daļu karavīri (ieskaitot vismaz vienu slepkavību laupīšanas laikā).⁵ Zināmas tendences Polijā bija vērojamas arī attieksmē pret karagūstekņiem, un skaidra izpausme tam ir latviešu sarkanarmieša Arnolda Lāča slepkavība Stšalkovas gūstekņu nometnē, ko 1919. gadā paveica nometnes komandants virsnieks Vladislavs Maļinovskis (*Malinowski*), kuru Kara tiesa šajā nodarījumā sodīja un kurš pavadīja cietumā laiku no 1919. gada 23. jūlija līdz 1920. gada 6. jūnijam, kad tika atbrīvots un nosūtīts uz fronti pret boļševikiem⁶ (vēlāk ar uzvārdu V. Pobug-Maļinovskis viņš kļuva par vienu no vadošajiem Polijas vēsturniekiem).

Tāpat saglabājušās liecības par Latvijas sabiedrotās Igaunijas armijas karavīru veiktajām laupīšanām Vidzemē un Rīgā (galvaspilsētā 1919. gada oktobrī atradās igauņu bruņoto vilcienu karavīri, kas apjukuma laikā kauju sākumā nesa uz vilcieniem preces no pamestajiem Vecrīgas veikaliem⁷), kā arī no 1919. gada rudens līdz savai aiziešanai 1920. gada sākumā ieņemtajā teritorijā no Vecgulbenes līdz Balviem izdarītajām laupīšanām un pat izvarošanām.⁸ Savukārt Lietuvas armija un tās sastāvā esošais

Baltkrievu bataljons 1919. un 1920. gadā veica rekvizīcijas un laupīšanas Ilūkstes apriņķī.⁹ Tas viss – nerunājot par Bermonta armijas vācu un krievu daļām, kā arī Vācijas armijas vienībām, kuru veiktie noziegumi pret iedzīvotājiem bija masveidīgi.

1918.–1920. gadā Neatkarības kara laikā Latvijas teritorijā ne vien sadūrās daudzu pušu politiskās un militārās intereses, bet ilgstošas karadarbības, iedzīvotāju masveida pārvietošanas, smagās sociālās situācijas un citu apstākļu dēļ bija vērojams arī vispārējs morāles normu pagrimums un noziedzība, kas būtiski pavairoja dažādu Latvijas sociālo un etnisko grupu savstarpējās nesaskaņas un naidu. Kopš 1918. gada beigām valstī tika realizēts sarkanais un baltais terors, kura rezultātā gāja bojā tūkstošiem civiliedzīvotāju, kara un civilgūstekņu. Kara procesu rezultātā sabiedrībā pirms tam grūti iedomājamās apmēros pieauga noziedzība, un šis bija viens no būtiskākajiem jautājumiem, kurš bija jārisina valdībai iekšējās drošības nostiprināšanai. Minētais nevarēja neskart arī armiju.

Vēsturisko apstākļu noteiktais Latvijas armijas karavīru naids pret ienaidnieku, šajā gadījumā ar Bermonta spēkiem asociētajiem vācbaltiešiem un vāciešiem kopumā kulmināciju sasniedza kauju laikā 1919. gada rudenī. Tieši ar šo periodu saistās samērā daudzas liecības par lielāko daļu abu pušu nogalinātajiem karagūstekņiem. Nav zināms precīzs nogalināto karagūstekņu skaits, bet skaidrs, ka tādi bija, turklāt visās karojošajās pusēs, sevišķi vācu spēku un Padomju Latvijas armijas gadījumā. Latvijas armijas karavīru nošauto Bermonta armijā dienāšo vāciešu skaits varēja sasniegt vairākus desmitus, un tas pats sakāms arī par vācu gūstā nonākušajiem latviešu karavīriem (kaut arī it kā nomocītā leitnanta Kārļa Fihtenberga gadījums 1919. gada novembrī, par kuru propagandas nolūkos tika runāts visskaļāk, īstenībā bija daļējs safabricējums¹⁰). Jāpiezīmē, ka kopš 1919. gada sākuma attiecības bija saspīlētas arī formālo sabiedroto – Pagaidu valdības latviešu vienību un vācu spēku starpā, īpaši pēc 16. aprīļa apvērsuma, turklāt saspīlējums izpaudās arī savstarpējās slepkavībās Kurzemē un Rīgā.

Daudzos gadījumos nav iespējams novilkt striktu robežu starp gūstā nonākuša karavīra nogalināšanu vai nogalināšanu kaujas laikā, vienkārši nevēloties ņemt pretinieka karavīru gūstā. Piemēram, rotas komandieris virsleitnants Teodors Krišjānis atcerējās, ka 1919. gada 14. novembrī Liepājā kaujās pie Kara ostas darbnīcām, virzot uz priekšu savu rotu, izdzirdēja “halt, Hände hoch”,¹¹ kā viņš atzīmēja, “tūrā valsts vācu izrunā”. T. Krišjānis tālāk rakstīja: “Rotai nokomandēju ķēdē, bet pats steidzot uz priekšu, kur turpinājās lamāšanās. Uzsaucu vēl, lai nešauj, jo domāju, ka uzdūrušies berm[ontiešu] izlūkiem, kurus gribēju dabūt dzīvus. Taču pie tā netiku, jo, kad pieskrēju, bermontietis bija izjutis durkļa vēsumu. Izrādījās, ka tas savā dzēruma dūlumā vai nu gribējis viens gūt laurus par Liepājas ieņemšanu un drāzies viens uz priekšu sagūstīt Liepājas garnizonu, vai arī vienkārši nomaldījies, caur mežu nākot, jo mums tas uzdūrās virzienā no meža.”¹² Spilgts piemērs minētajam naidam ir arī Amerikas Sarkanā Krusta virsnieka Loja Hendersona (*Henderson*) liecība par pieredzēto kauju laikā Bolderājā: latviešu sanitāri vispirms atteicās ievietot sanitārajā automašīnā smagi ievainotu vācu karavīru, bet, kad amerikānis tomēr piespieda to izdarīt, viņam nācās apturēt mašīnu un iejaukties, jo tajā esošais smagi ievainotais latviešu karavīrs mēģinājis izgrūst vācieti ārā.¹³ Skaidrs, ka vienkārša nošaušana varēja slēpties zem samērā bieži, īpaši kauju laikā ar bermontiešiem, minētā formulējuma “nošauts bēgot” (piemēram, 1919. gada 8. oktobrī Latgales eskadrona karavīri pēc kaujām pie Bulduru tilta ceļā uz štābu “bēgot nošāva” sagūstīto ievainoto ienaidnieka karavīru, kas šķiet ļoti aizdomīgi, zinot karaspēka noskaņojumu šajā dienā, strauji atkāpjoties uz Rīgu).¹⁴

Tomēr šī raksta mērķis pirmām kārtām ir skatīt Latvijas armijas karavīru veikto kriminālnoziedzumu izpausmes pret civiliedzīvotājiem, kā piemērus aplūkojot vairākus avotos fiksētos smagākos gadījumus, kuri katrs atspoguļo atsevišķu noziedzīga nodarījuma veidu un līdz ar to ir pietiekami informatīvi bagāti. Tas veikts, balstoties galvenokārt uz neizmantotiem avotiem –

arhīva materiāliem (pirmkārt, Kara tiesas protokoliem un dienesta gaitu sarakstos ietvertu informāciju) un presi. Jāpiezīmē, ka Latvijas historiogrāfijā jautājums praktiski nav skarts vispār, vienīgi karavīru veikto seksuālo noziegumu tēmu iezīmējusi Ineta Lipša, konstatējot, ka problēma darbos nav pieminēta, jo, ja arī izvarošanas bija, cilvēki pēc kara centās par to aizmirst un nerunāt.¹⁵

Līdzīgi kā Polijā un citās valstīs, daudzos gadījumos Latvijā karavīru noziegumi bija vērsti pret iedzīvotājiem, kurus turēja aizdomās par atbalstu ienaidniekam vai kad šādas aizdomas varēja vienkārši izmantot kā piesegu laupīšanai. Spilgta ilustrācija bija norises 1919. gada 21. novembrī no Bermonta karaspēka atbrīvotajā degošajā Jelgavā. Saskaņā ar latviešu sakaru virsnieka pie Amerikas Sarkanā Krusta misijas Jāzepa Ozoliņa liecību, “atmosfēra Jelgavā bija tik saspīlēta, ka jebkurš vācietis, par kura kontaktiem ar Bermontu bija zināms, atradās nāves briesmās”. Pie šīs amerikāņu organizācijas virsnieka L. Hendersona slimnīcā pirmajā naktī pēc ienaidnieka padzišanas ieradās divas izmisušas vācbaltietes, lūdzot viņu palīdzēt atrast nošauto tēvu un vīru pilsētas parkā, kur bija notikusi izrēķināšanās ar aizdomās turētajiem par kolaborāciju ar Bermonta spēkiem. Sanitārais auto devās uz parku un nogādāja no turienes nošauto uz kapiem, atstājot “sievietes pie liķa tumšajā, sniega klātajā kapsētā”. Tūlīt pēc tam Hendersons pieļāva gandrīz liktenīgu kļūdu, vienatnē dodoties uz Latvijas armijas Latgales divīzijas štābu, kur bija uzaicināts uz vakariņām. Ceļā viņu aizturēja divi latviešu karavīri, kuriem Hendersons centās izskaidrot situāciju vācu valodā, kā rezultātā viņi veda amerikāni uz zināmo nošaušanas vietu parkā, “kāri lūkojoties” uz kažoku un cimdiem. Par laimi ceļā gadījās kāds no Hendersonam pazīstamajiem divīzijas virsniekiem, kas viņu izglāba.¹⁶

Arī Amerikas Sarkanā Krusta misijas vadītājs Edvards Raiens (*Ryan*) ziņoja par latviešu karavīru Jelgavā nošautajiem vāciešiem un izlaupītajiem vāciešu īpašumiem,¹⁷ ASV Valsts departamenta pārstāvis Džons Geids (*Gade*) Rīgā 23. novembrī norā-

dija uz abu karojošo pušu nežēlību, minot arī Raiena Jelgavā redzētos nogalinātos (it kā “nodurtos”) vāciešus (kopumā tādu varēja būt vairāki desmiti. – *Ē. J.*). 22. novembrī pilsētas ielās Raiens uzdūries galvā nošautam 71 gadu vecajam jelgavniekam – Krievijas civildienesta īstenajam valsts padomniekam, Kurzemes civilgubernatoru dēlam un mazdēlam, apelācijas tiesas tiesnesim Varšavā Nikolajam fon Brevernam (*von Brevern*; oficiālais fiksētais nāves datums – 22. novembris¹⁸), kuram grezenu noņemšanas nolūkā bija nogriezti pirksti (arī lodes ievainojums krūtīs). Pie daudzas stundas sniegā nogulējušā ķermeņa bija sieva Aleksandrīne fon Breverna (dzimusi fon Manteifele), kas lūdza Raienam sagādāt atļauju nogādāt to mājās. Noskaidrojās, ka naktī ieradušies trīs latviešu karavīri, pārmeklējuši un izlaupījuši māju, paņēmot 3000–4000 rubļus, un izveduši vīru uz ielas, lai it kā nogādātu pie komandanta, bet pēc tam nošāvuši. Raiens devās uz komandantūru, taču, kad pēc pusotras stundas atgriezās, kundze jau bija pati vīra liķi nogādājusi mājās. Viņa liecināja, ka vīrs nekad nav aktīvi nodarbojies ar politiku. Kundze arī stāstīja, ka garāmgājēji “šķītuši priecājamies par izrādi: vēl viens barons nost no ceļa” (pateicībā par atbalstu viņa uzdevināja Raienam divus nelielus dimantus).¹⁹ Zīmīgi, ka datubāzēs kā N. fon Breverna nāves datums nepamatoti figurē 1919. gada 22. janvāris, resp., boļševiku varas un terora laiks (it kā nošāvuši boļševiki).²⁰ Tāpat amerikāņi Jelgavā faktiski izglāba no izrēķināšanās sava Sarkanā Krusta organizācijas noliktavas pārzini – Vācijas pilsoni Frici Bēru (*Beer*), kuru meklēja latviešu karavīri.²¹

Jelgavā notiekošā nopietnību apliecina arī Latvijas Armijas virspavēlnieka štāba priekšnieka Pētera Radziņa pavēle Jelgavas garnizona priekšniekam Jānim Migļavam vēl 1919. gada 27. novembrī, kurā viņš jau atkārtoti rakstīja: “Atkārtuju, ka ar nāvi var tikt sodīti tikai uz kara tiesas spriedumu. Nāves soda izpildīšanu nekādā ziņā neizpildīt pilsētas vidū un apdzīvotās ielās, bet ārpus pilsētas. Pēc nāves soda izpildīšanas nošautos nekādā ziņā neatstāt neapraktus.”²²

Kā jau minēts, ārkārtīga nežēlība pret ienaidnieku bija klātesoša visu Latvijā karojošo pušu karavīru uzvedības modelī, un tas bija nenovēršami. Tomēr specifisko kara apstākļu iespaidotā morāle izpaudās arī klaji noziedzīgās darbībās pret civiliedzīvotājiem, t.sk. arī nosacīti “savējiem”, ārpus tiešās karadarbības, pie kādas daļēji varētu pieskaitīt aplūkoto izrēķināšanos ar šķietami ienaidnieku atbalstošajiem civiliedzīvotājiem tikko atbrīvotajā Jelgavā.

Īpaši uzskatāmi minētie morāles principi izpaudās karavīriem, kas bija pabijuši Krievijas Pilsoņu kara cīņās. Bijušais Ziemeļlatvijas huzāru eskadrona kaprālis un rakstvedis, vēlākais sabiedrisko lietu ministrs Alfreds Bērziņš šajā vienībā 1919. gada pavasarī no Judeņiča pretboļševistiskās armijas Staņislava Bulak-Balahoviča partizānu tipa vienības pārnākušos karavīrus raksturoja šādi: “Tie bija piedzīvojuši un drosmīgi karotāji, bet samaitāti visiem ilgā kara notikumiem. Kā savā, tā ienaidnieka zemē viņiem viss likās labs, ko var kādam atņemt nesodīts. Šo karavīru nedarbu dēļ bija jāizformē Jurkas eskadrons.” Viņš arī liecināja, ka par kontroles punktā neitrālajā joslā ar Bermonta spēkiem 1919. gada vasarā esošajiem karavīriem ienākušas daudzas sūdzības, jo tie aplaupījuši caurbraucošos tirgotājus.²³ Dažkārt šī uzvedība izpaudās arī elementārā puiciskumā, kas gan robežojās ar noziedzību, taču applicina iesaistīto karavīru izpratni par fiziska spēka nozīmi sadzīvē. Piemēram, 1919. gada 19. septembra vakarā Tautas padomes loceklis un viens no Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas vadītājiem Pauls Kalniņš pie sava dzīvokļa durvīm sastapa divus virsniekus – Aviācijas parka komandieri virsleitnantu Alfrēdu Valeiku un Vidzemes Papildu bataljona kapteini Jāni Zēbergu, kuri lamāja sociāldemokrātus (kas visi nošaujami) un jautāja, ko viņš darījis boļševiku varas laikā, bet, kad arī P. Kalniņš uzdeva sevi par sociāldemokrātu, viņu piekāva (J. Zēbergs “iesita ar dūri pa ģīmi”). Pēc Kara tiesas sprieduma pirmais tika degradēts par kareivi, bet otrs – “aiz neirastēnijas smagā formā un nepārvarama garīgā paguruma” ievietots slimnīcā (faktiski Zēbergs bija arī atkarīgs no morfija devām), drīzumā atvaļinot.²⁴

Pat augstākā līmeņa virsnieku uztveri par savstarpējo attiecību kārtošanas metodēm šajā laikā atspoguļo arī šāds gadījums: 1920. gada jūnijā pēc sociāldemokrātu uzstāšanās Satversmes sapulcē ar Daugavgrīvas mācību bataljona iekšējās kārtības kritiku Armijas virspavēlnieka štāba Inspekcijas daļas priekšnieks pulkvežleitnants Jānis Luters ar jau nozīmētu sekundantu – divu citu pulkvežleitnantu starpniecību izaicināja sociāldemokrātu deputātus Jūliju Celmu un Paulu Kalniņu uz divkauju, bet, kad sociāldemokrātu frakcijas vadība aizliedza viņiem atbildēt uz izaicinājumu, paziņoja, ka “patur sev rīcības brīvību attiecībā uz abiem kungiem”.²⁵ Nekas nopietnāks nesekoja, taču atsevišķi karavīru izlēcieni pret sociāldemokrātiem turpinājās (piemēram, virsnieku grupas uzbrukuma mēģinājums šīs partijas kongresa norises vietai utt.). Disciplīnas jautājums pakāpeniski neregulējās. Politiska huligānisma gadījumi kļuva arvien retāki un tika bargi sodīti. Piemēram, leitnants Ērihs Ezernieks, kurš vēl 1921. gadā ielauzās Padomju Krievijas sūtniecības telpās un tajās trokšņoja, tika atvaļināts.²⁶ Tāpat tipisks piemērs un apstiprinājums karavīru dažkārt nicīgajai attieksmei pret civilistiem bija leģendārais Neatkarības kara varonis kapteinis Hugo Helmanis, kurš, jau iestājoties miera laikam, pastāvīgi konfliktēja ar policiju, turklāt pamatā tam bija viņa nicīgā izturēšanās un fiziska spēka lietošana pret policistiem kā frontē nekarujošiem.²⁷

Bija arī smagāki noziegumi, kuri tika izskatīti Kara tiesā vēl vairākus gadus pēc kara noslēguma. Piemēram, 1920. gada pavasarī par vairākiem smagiem noziegumiem (t.sk. bēgšanu no Jelgavas cietuma, noslepkavojot uzraugu) Kara tiesa piesprieda nāvessodu Rīgas žandarmērijas virsleitnantam Žanim Dzērvem, kurš kopā ar leitnantu Jāni Tīcmani, kara laika ierēdni Kārli Kaiji un dažiem kareivjiem 1919. gada vasarā bija nodarbojies ar iedzīvotāju aplaupīšanu Rīgā (neraugoties uz 1920. gada jūlijā Latvijas ārlietu ministram rakstīto lūgumu neizsūtīt uz Padomju Krieviju, Dzērve uz turieni apmaiņas kārtā tika nosūtīts kā komunisti).²⁸ Laupīšanās bija iesaistīts 7. Siguldas kājnieku pulka leitnants Žanis Valters (1920. gada 13. novembrī arestēts,

1921. gadā Kara tiesa piesprieda septiņus ar pusi gadus spaidu darbos, izslēdzot no karadienesta un atņemot dienesta pakāpi, 1924. gadā Valsts prezidents atlaida neizciesto soda daļu),²⁹ bruņotā laupīšanā un kontrabandā – Robežsargu divīzijas virsleitnants Hermanis Vītoliņš (arestēts 1920. gada novembrī, piespriests gads ieslodzījuma civilresora cietumā)³⁰ u.c. Vēl divdesmito gadu vidū Kara tiesā tika skatītas atsevišķas apsūdzības par Neatkarības kara laikā izdarītajiem noziegumiem, piemēram, 1924. gada septembrī – pret bijušo kareivi šoferi Aleksandru Beļajevu, kas pēc kapteiņa Augusta Miskas pavēles bija 1919. gadā nozadis automašīnu, turklāt viņš taisnojās, ka tā bijusi iegādāta Vācijas firmā un iecerēta Bermonta karaspēka atbalstīšanai.³¹

Katrā ziņā problēma pastāvēja un radīja zināmu apjukumu gan tiesu iestādēs, gan sabiedrībā. Lai to mazinātu, 1925. gada 24. decembrī Valsts prezidents izsludināja Saeimas pieņemto Likumu par dažu krimināllietu izbeigšanu, kas paredzēja “izbeigt un nodot aizmirstībā uz visiem laikiem visas izmeklēšanā vai iztiesāšanā atrodošās lietas” par virkni noziedzīgu nodarījumu, kurus karavīri vai armijai piederīgas personas izdarījušas līdz 1920. gada 18. oktobrim, bet par šiem noziegumiem notiesātās personas atbrīvojot. Sekoja Kara sodu likuma pantu uzskaitījums ar piezīmi – “ja noziedzīgs nodarījums izdarīts ar nolūku sekēt Latvijas atbrīvošanas cīņās”.³²

Tomēr bija vairāki īpaši smagi noziegumi, kuros bija iesaistīti Neatkarības karā nopelniem bagāti virsnieki un kuri bija ārkārtīgi nežēlīgi, izraisot asas diskusijas un atskaņas pat kara nogurdinātajā un dažādus asiņainus laika posmus un noziegumus pieredzējušajā sabiedrībā.

PĀRBĒDZĒJU NOŠAUŠANA, IEKĀROJOT VIŅU ĪPAŠUMU

1919. gada septembrī 1. Liepājas kājnieku pulka 2. rotas komandieris virsleitnants (1920. gadā par kaujas nopelniem paugstināts par kapteini) Jāzeps Kohs, konstatējis, ka no Padomju

Krievijas bruņoto spēku kontrolētās teritorijas pāri Lubāna ezeram pārbēgušajam Augustam Ausmelim ir līdzī dārglietas un nauda (2 zelta pulksteņi, 3 zelta gredzeni, vijole ar lociņu un 12 060 cara laika rubļu – tajā laikā vērtīgākā valūta Latvijas teritorijā), Barkavas pagasta Bozēnos deva pavēli seržantam Loginam Šalgunovam, kareivjiem Ipolitam Kuzņecovam un Panteļejam Stroganovam nošaut Ausmeli, ko pēdējie arī izdarīja. Līdzīgi nošauti vēl trīs nezināmi frontei pārbēguši vīrieši, viena sieviete un divi bērni – to pēc Koha pavēles izdarījuši virsseržants Nikolajs Tihomirovs un tie paši kareivji Kuzņecovs un Stroganovs, bet virsseržants Zūrs pēc Koha pavēles jau 1919. gada augustā bija nošāvis kādu pārbēgušu ebreju tautības sarkanarmieti. Savukārt 1. Liepājas kājnieku pulka leitnants (vēlāk virsleitnants) Voldemārs Pukevics tajā pašā laikā bija devis pavēli virsseržantam Nikolajam Tihomirovam, kareivjiem Jeremejam Vinogradovam, Ipolitam Kuzņecovam un Ansim Birzniekam nošaut trīs pārbēdzējus – Vācijas karagūstekņus, kas arī tika izdarīts.³³

Var vienīgi iedomāties nošauto cerības, izkļūstot no boļševiku kontrolētās Krievijas un atgriežoties dzimtenē, un šausmas, saprotot, kas viņus šeit sagaida. Pēc kara A. Ausmeļa brālis panāca lietas izmeklēšanu, un 1924. gadā J. Kohs tika apcietināts. 1925. gada decembrī Kara tiesas sēdē Liepājā uz apsūdzēto sola bija J. Kohs kapteiņa formastērpā, atvaļinātais virsleitnants V. Pukevics un pieci karavīri – nošaušanas izpildītāji privātdrēbēs. Neviens sevi par vainīgu neatzina. Kohs atcerējās tikai nošauto sarkanarmieti, kuru vietējie apsūdzējuši par boļševiku. Šalgunovs un Stroganovs liecināja, ka notvēruši pāri Lubāna ezeram pārbēgušo Ausmeli, kuru pārmeklējot atklājuši apliecinājumus, ka viņš ir komunist, kas apstiprinājies rotas štābā. Pavēles izpildītāji aizbildinājās ar pakļautību un Koha doto pavēli.³⁴

J. Kohs un V. Pukevics bija nopelniem bagāti virsnieki, dienestā Latvijas Pagaidu valdības vienībās Liepājā un frontē jau no 1919. gada februāra un marta, par parādīto varonību apbalvoti

ar Lāčplēša Kara ordeni, turklāt šī ordeņa kavalieris bija arī seržants L. Šalgunovs. Koham inkriminētie panti paredzēja nāves sodu. Taču 1925. gada decembrī Kara tiesa, pamatodamās uz lēmumu par dažu lietu izbeigšanu, nolēma lietu par sarkanarmiešu un nezināmo civilpersonu nošaušanu izbeigt un nodot aizmirstībai uz visiem laikiem, bet par A. Ausmeļa nošaušanu, piemērojot 1920. gada 19. augusta amnestijas aktu, piesprieda Koham tikai piecus gadus spaidu darbos, atņemot virsnieka pakāpi un Lāčplēša Kara ordeni (turklāt Kara virstiesā 1926. gada 10. februārī secināja, ka Kohs, nošaujot viņam kā komunistu uzrādīto Ausmeli, vadījies “ne tikai no mantkārīgām, bet arī patriotiskām jūtām – atbrīvot Latviju no komunistiem”). Valsts prezidents valsts gadāsvētkos 1927. gada novembrī viņu apžēloja, nomainot piecus ieslodzījuma gadus ar diviem, izslēdzot no karadienesta un atņemot Lāčplēša Kara ordeni. Sodu Kohs izcietā Liepājas cietumā. Pārējie apsūdzētie saņēma dažu mēnešu cietumsodu, atskaitot Tihomirovu un Birznieku, kuri no soda tika atbrīvoti, balstoties uz minētā 1925. gada decembra amnestijas likuma pamata.³⁵

TIRGOTĀJA BEĶERA NOŠAUŠANA KLAVIERU DĒĻ

1919. gada 21. jūlijā 8. atsevišķā bataljona komandieris Pauls Bruņinieks frontē, Borhu (tag. Atašienas) stacijas rajonā, deva rīkojumu pakļautajam leitnantam Jānim Greblem nogādāt boļševiku nacionalizētās un pamestās, it kā grāfam Lorisam-Meļikovam piederējušās un 17. jūlijā no Marienzē muižas uz bataljona štābu atvestās klavieres uz Rīgu, jaunveidojamo Latvijas armijas virsnieku klubu. Kad karavīri atveduši klavieres uz Borhu staciju, stacijas tirgotājs Teodors Beķeris protestēja, apgalvojot, ka klavieres pieder viņam, jo tās 1918. gada augustā nopircis no grāfa Loris-Meļikova (turklāt 20. jūlijā Bruņinieks bija nelasot saplēsis T. Beķera sievas viņam uzrādīto apliecību par klavieru nopirkšanu, sievietei pieprasot tās atdot). Drīz stacijā ieradies leitnants Greble un pēc īsas sarunas piekāvis Beķeri,

pēc tam nogādājot viņu bataljona štābā pie Bruņinieka, ziņojot, ka notvēris komunistu, pie kura atrasts revolveris. Abi virsnieki bijuši dzēruši, un Bruņinieks ar bļāvieniem “Molčatj” (krievu valodā – klusēt) un “uz purvu” licis Greblem Beķeri vest uz nošaušanu, ko pēdējais kopā ar diviem kareivjiem arī paveicis, turklāt uz upuri izšaujot pirmais. Pēc tam Greble pēc Bruņinieka pavēles no Beķera dzīvesvietas uz bataljona štābu atvedis vairākus vezumus ar mantām, kā arī mājlopus. Daļa Beķera īpašuma vienkārši tika izvazāta. Savukārt nākamajā dienā – 22. jūlijā aizmuguriski tika sastādīts lauka kara tiesas spriedums par Beķera nošaušanu.³⁶

Nogalinātā tirgotāja brālis izrādījās jurists, toreizējais Armijas virspavēlnieka štāba tieslietu pārzinis un Politiskās nodaļas vadītājs virsleitnants Voldemārs Beķers.³⁷ Tieši viņš ierosināja lietu, un 1922. gada 16. jūnijā Kara tiesa pasludināja spriedumu – Bruņiniekam un Greblem piesprieda nāvessodu nošaujot, taču, ievērojot kauju nopelnus, agrāk nevainojamo dienestu un amnestiju, kā arī vainu mīkstinošus apstākļus, pārvērtā sodu piecos gados ieslodzījuma, atņemot dienesta pakāpes un priekšrocības. Diviem dzīvajiem virsniekiem (trešais bija kritis kaujās), kas bija sastādījuši viltoto lauka kara tiesas aktu, tiesa piesprieda sešu mēnešu ieslodzījumu, sodu nosacīti atlaižot. Tiesvedība turpinājās, un 1923. gada 23. martā spriedums tika apstiprināts, bet 26. aprīlī Valsts prezidents, izskatot apžēlošanas lūgumu, to izpildīja, pārvēršot ieslodzījuma gadus degradēšanā par kareivjiem ar attiecīgām sekām. Tā paša gada 28. oktobrī plkst. pusčetros no rīta Rīgā P. Bruņinieks kādā sarīkojumā Virsnieku klubā nošāva savu sievasbrāli Tāļivaldi Upīti, pēc kā nošāvās pats.³⁸

Šajā gadījumā neapšaubāmi ir runa par personisku traģēdiju un nespēju pielāgoties miera laika dzīvei, kāda bija ļoti daudziem karavīriem. Savukārt pašā noziegumā saskatāma nevis mantrausība, bet laikmetam un, paradoksāli, šķietami kreisajiem politiskajiem grupējumiem, bet patiesībā arī viņu pretiniekiem, kāds bija Bruņinieks, raksturīgā attieksme pret personisko īpašumu kā pret kopīgu kombinācijā ar pārliecību par šāda

veida konfliktu risināšanu ar galējas vardarbības palīdzību. Tādējādi var runāt par hipertrofētu varas apziņu un pārliecību, ka tās izpausmes paliks nesodītas. Kaujās izcili drošsirdīgo virsnieku – pirmskara Rīgas Politehniskā institūta studentu P. Bruņinieka un J. Grebles uzvedību acīmredzami iespaidoja pieredzētās terora un varmācības ainas gan 1917. gadā Krievijas armijā, gan Neatkarības kara laikā, sākot ar cīņām Kurzemē, kurās, cita starpā, krita Jāņa Grebles jaunākais brālis un biedrs Studentu rotā Oto Greble.

Šeit var piekrist jau pieminētā V. Beķera sniegtajam raksturojam, kas atspoguļo situāciju šajā un līdzīgos gadījumos: “Studentu bataljona štābs, sastāvošs no jauniem, galvenām kārtām studijas nepabeigušiem virsniekiem, kur kareivisko disciplīnu nereti sajauc ar korporāciju “fukšu” disciplīnu, paši būdami bezbailīgi, drošsirdīgi un izplūzdami jaunības visvarenības sparā, atrodoties tālu no augstākās priekšniecības varas centra, tuksnešainās un garā tumšās Latgales zemnieku starpā, nereti pildīja caur savas varas nelikumīgo lietošanu apkārtni šaušalu drebuļiem. Pat daudzi apkārtējo daļu virsnieki trīcēja studentu bataljona komandiera, pulkveža Baloža tuva drauga, otrā kursa studenta, bijušā Krievijas armijas jaunākā virsnieka, mūsu armijas pulkveža leitnanta Bruņinieka nenosvērtību priekšā.”³⁹

MUIŽAS PĀRVALDNIIEKA NOSLEPKAVOŠANA

Kauju laikā ar Bermonta spēkiem 1919. gada oktobra otrajā pusē 4. Valmieras kājnieku pulka 2. rota bija novietota pie Jumpravmuižas. 22. oktobrī muižas pārvaldnieks Kārlis Lamass (Lammas), par kuru vietējie iedzīvotāji bija sūdzējušies kā par nežēlīgu nodevu piedzinēju, rīkojoties aizbraukušās muižas īpašnieces baroneses⁴⁰ vārdā, ieradās pie rotas komandiera virsleitnanta Zālīša, pieprasot samaksu par karavīru nokurināto muižas malku un izlietoto sienu, jo viņam par to jāatbild baroneses priekšā. Zālītis lika virsnieka vietas izpildītājam Robežniekam nopratināt Lamasu un nosūtīt viņu 1. bataljona koman-

diera kapteiņa Jāņa Liepiņa rīcībā, ko pēdējais jau agrāk bija licis darīt līdzīgā gadījumā. Kaprālis Emīls Mucenieks aizvedis Lamasu un kādu pārbēdzēju no Bermonta armijas uz bataljona štābu, kas šajā laikā tieši pārcēlies no Skrīveriem uz Rembati. Nopētījis Lamasu, nevalīgais Liepiņš noteicis – “tādus mērkaķus pie manis vairāk nesūtiet”, it kā minēta 25 pletnes cirtienu “uzskaitīšana”, Liepiņš apjautājies arī, vai Lamass ir vācietis, uz ko kaprālis paskaidrojis, ka igauņis. Liepiņš “iekodis ar virszobiem apakšlūpā” un iegrimis pārdomās. Pēc tam iedevis Muceniekam slēgtu aploksni un uz Robežnieka uzdevumā pēdējā uzdoto jautājumu, ko iesākt ar “barona Lamasam uzdāvināto govī”, atbildējis, ka tā jāatstāj rotai priekš gaļas. Un tad kapteinis uzdevis nodot rotas komandierim sekojošo: “Tā kā viņš ir grieķis,⁴¹ tad to lietu vajag izdarīt paklusi; tā kā šaipus tas var durties acīs vietējiem iedzīvotājiem, tad pārcelt viņu pāri Daugavai, sadot ar koku pa muguru, nolaižat no kājām un novietojat kādā vecā tranšējā.” Mucenieks vedis Lamasu atpakaļ, ceļā atlaidis viņu uz mājām, piekodinādams ierasties rotas štābā plkst. 9 no rīta, lai lietu noskaidrotu līdz galam. Rotas novietnē kaprālis nodevis Liepiņa aploksni Robežniekam un izstāstījis mutiskās pavēles saturu (vēlāk virsleitnants Zālītis liecināja, ka Robežnieks atstāstījis viņam rīkojumu: “Kamdēļ tādus sūtat uz bataljona štābu? Ja viņš ir vāciešu piekritējs, tad nogādājiet viņu pie pēdējiem,” – savukārt Robežnieks, ka Mucenieks viņam nodevis: “Ko tādus vīrus vedat pie manis, paši zini, ko darīt!”). Tādējādi Robežnieks, Mucenieks un kaprālis Garozs vienojušies, ka “Lamass ir nevēlams elements un uz šī pamata ir jānolaiž no kājas”. 23. oktobrī atnākušajam Lamasam tika paziņots, ka viņš samaksas nokārtošanai jāved uz Daugavas kreisajā krastā esošo bataljona štābu, un kaprālis Garozs kopā ar viņu laivā pārbrauca upei, kur soļojot mežā nošāva viņu no mugurpuses galvā. Vēl pēc divām dienām – 25. oktobrī Lamasa dzīvesvietā – Jumpravmuižas pagasta “Libās” ieradušies trīs karavīri, vienu no kuriem pārējie uzrunājuši par kapitanu, un Lamasa saimniecības vadītājas Helmi Lehepū klātbūtnē veikuši vispārēju kratīšanu, paņēmot

medību bisi, revolveri, munīciju, fotoaparātu, binokli, divas vācu kartes, turklāt viens karavīrs paņēmis arī uzlauztajā rakstāmgaldā esošo aploksni ar naudu, kas kratīšanas protokolā nav ierakstīts. Atrastas, bet atstātas nepaņemtas divas vācu šautenes.

Izmeklēšanā noskaidrojās, ka kratīšanu veikuši Robežnieks, Mucenieks, Garozs un kareivis Teteris (ieradušies dzīvoklī, lai noskaidrotu, “ko par Lamasa pazušanu runā”). Pēc tam Robežnieks devies uz bataljona štābu, kur ziņojis kapteinim Liepiņam, ka Lamass nošauts, un nodevis viņam atrastās vietējā kaujas rajona vācu kartes. Liepiņš “bijis apmierināts” un piekodinājis par notikušo nevienam nestāstīt, kā arī atļāvis Robežniekam paturēt velosipēdu, ar ko Lamass bija atbraucis.

1920. gada marta vidū mežstrādnieki kreisā krasta Jumpravmuižas pagastā, apmēram 2 verstis no Jumpravmuižas uz Alstikas muižiņas pusi atrada skujām klātu stipri sadalījušos vīrieša liķi bez zābakiem, kurā vietējie pazina K. Lamasu. Medicīniskā ekspertīze konstatēja, ka nāves cēlonis ir nošaušana, upurim atrodoties stāvus (lode iegājusi pakausī, izgājusi caur muti). Vidzemes divīzijas kara izmeklēšanas tiesnesis ievadīja izmeklēšanu, kura konstatēja lietas apstākļus.

Bijušais bataljona komandieris, tajā brīdī jau 5. Cēsu kājnieku pulka komandieris J. Liepiņš atzina, ka gadījumu atceras, taču apgalvoja, ka uzdevis aizdomīgo personu turēt stingrā uzraudzībā un, kad dzirdējis, ka Lamass pārvests pāri Daugavai, pieļāvis, ka “puikas” viņu nopēruši, bet nav devis rīkojumu viņu nogalināt. Galu galā izmeklēšanas tiesnesis nodeva Kara tiesai par leitnantu paaugstināto Ludvigu Robežnieku par Lamasa slepkavību bez rotas un bataljona komandiera pavēles, izmantojot kaprāli Garozu kā aklu ieroci. Tomēr Kara tiesas prokurors 1921. gada martā izvirzīja apsūdzību gan L. Robežniekam, gan J. Liepiņam par “uzmusināšanu” uz Lamasa nogalināšanu.

Lieta tika nosūtīta armijas virspavēlniekam. Un viņš 1921. gada 25. martā – burtiski dažas dienas pirms sava amata likvidācijas – pieņēma lēmumu: “Ņemot vērā toreizējos grūtos apstākļus, zem kuriem nācās cīnīties mūsu armijai pret uzbrūkošām vācu-

bermontiešu bandām, kurām palīdzēja daži vietējie iedzīvotāji, sniedzami viņiem ziņas par mūsu kara spēku, kas lielā mērā traucēja uzdoto pavēļu izpildīšanu, arī šinī gadījumā krita lielas aizdomas uz Jumpravmuižas pārvaldnieku, kurš, neskatīdamies uz to, ka frontes līnija atradās tik tuvu, pastāvīgi bija redzams braukājot pa piefrontes rajonu, piedzīdams no iedzīvotājiem nodevas. Šāda veida rīkošanās bija ļoti uzkrītoša un lika domāt, ka viņš tiešām stāv sakaros ar ienaidnieku, kas arī, pēc iedzīvotāju nostāstiem, izrādījās par pareizu. Tādēļ šo gadījumu nevar uzskatīt kā tādu, kurš būtu izdarīts aiz kādiem nebūt personīgiem jeb tamlīdzīgiem iemesliem, bet gan aiz tīras pārliecības, ka tādiem pilsoņiem, kuriem nav dārga mūsu ar lielām grūtībām izkarotā Tēvija, nav vietas mūsu starpā. Tādēļ, ievērojot leitnanta Robežnieka un pulkveža-leitnanta Liepiņa lielos nopelnus, kā arī drošsirdību, ar kuru viņi, sajūsminādami savus fiziski nogurušos kareivjus, izpildīja viņiem daudzkārt uzliktos grūtos kaujas pienākumus, par kuru apzinīgu izpildīšanu dod labu atsauksmi toreizējais Vidzemes divīzijas komandiera v[ietas] i[zpildītājs], nepiekrītu Kara tiesas prokurora slēdzienam un neatrodu par iespējamu atdot Leitn. Robežnieku un Pulkvedi-leitnantu Liepiņu Kara tiesai, bet [...] lietu izbeidzu.”⁴²

Jāpiezīmē, ka abi – gan pulkvedis-leitnants (vēlāk ģenerālis) J. Liepiņš, gan leitnants (vēlāk virsleitnants) L. Robežnieks bija Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri, kas tiešām bija apliecinājuši savu varonību daudzās kaujās.

APCIETINĀTO BIJUŠO MILIČU NOŠAUŠANA

1919. gada 8.–9. jūnija naktī Alūksnes cietumā ieradās pilsētas komandants Voldemārs Deksnis (bruņojies ar zobenu un šauteni), 1. Valmieras kājnieku pulka kara laika ierēdnis Aleksandrs Murevskis (komandējumā Alūksnē kā vietējās izmeklēšanas nodaļas vadītājs), seržants Gothards Altmants un trīs bruņoti komandantūras karavīri (vienam revolveris, pārējiem šautenes), turklāt Deksnis un Murevskis bijuši iereibuši. Prese,

atreferējot tiesas procesu, 1924. gadā rakstīja: “Cietumu tanī laikā apsargāja Alūksnes komandantūras kareivji Putnis un Pelnis, no kuriem leitn. Dekšņa un citu ierašanās laikā viens stāvējis pie cietuma vārtiem, bet otrs cietuma telpās. Cietumu apsargājošam kareivim Pelnim pavēlēja ņemt atslēgu un kopā ar vienu no atnācējiem doties uz kamerām, ko Pelnis izpildīja. Deksnis, Murevskis un Altmants palika cietuma pagalmā. Pelnis, atslēgdams vienu no kamerām, izsauca uz līdznācēja pavēli arestēto Otto Podziņu, kuru noveda cietuma pagalmā un vairākiem šāvieniem nogalināja. Pēc tam tādā pat kārtā izveda vēl divus citus arestētos, Eduardu Ozolu un Pēteri Kušķi, kurus, lai gan tie lūdza ltn. Deksnī un kara laika ierēdņi Murevski nešaut, tomēr nošāva. Minētie pilsoņi Podziņš, Ozols un Kušķis bija arestēti uz ltn. Dekšņa rīkojumu kā bijuši komunistu miliči. Tad kara laika ier[ēdnis] Murevskis pavēlēja cietuma uzraugam Majoram dot lāpstas, izsaukt arestētos čigānus un ar to palīdzību aprakt nošautos turpat cietuma pagalmā, kur viņus izmeklēšanas tiesnesis arī atrada un izraka š.g. 20. martā, izdarot medicīnisku apskatīšanu. Starp citu ltn. Deksnis pavēlēja par notikumu klusēt, piekodinādams uzraugam Majoram paziņot, gadījumā ja kāds pēc nošautiem prasītu, ka tie aizvesti uz Valku. Pēc tam ltn. Deksnis, k[ara] l[aika] ier[ēdnis] Murevskis, seržants Altmants un līdznākušie karavīri iegāja cietuma telpās, kur uzraugam Majoram pavēlēja atslēgt kameras, pēc kam sāka sist kamerās atrodošos arestētos. Pēc minētā visi aizgāja.” Tāpat Deksnis, Murevskis u.c. 1919. gada jūnijā, draudot ar nošaušanu, bija aplaupījuši Latvijas armijā iesauktā Sergeja Ahero ģimeni. Kara tiesa 1924. gada 16. oktobrī atzina Deksnī un Murevski par vainīgiem, piespriežot katram piecus gadus ieslodzījuma, bet Altmantu attaisnoja.⁴³

Abi soda izciešanai tika ieslodzīti Rīgas Centrālcietumā. Tomēr jau pēc mēneša – valsts pastāvēšanas piecu gadu svētkos 1924. gada 18. novembrī Valsts prezidents apžēloja sešus tur par dažādiem noziegumiem ieslodzītos “bijušos nacionālās armijas karavīrus”, atbrīvojot no soda tālākas izciešanas. Starp viņiem bija arī V. Deksnis un A. Murevskis.⁴⁴

IZVAROŠANA UN UPURU NOSLEPKAVOŠANA

Pie īpaši smagiem noziegumiem jāpieskaita izvarošanas. Spriežot pēc avotiem, tādu nebija daudz, taču notikušās savā traģismā liecināja gan par morāles pagrimumu, gan vēsturiski kritiskajām latviešu un vācbaltiešu attiecībām. Un sevišķi smagas bija divas apsūdzības par upuru noslepkavošanu pēc izvarošanas. Pirmajā gadījumā tikko par Lubānas komandanta vietas izpildītāju ieceltais virsleitnants Pēteris Jēgers 1919. gada 20.–21. jūlija naktī pēc zaļumballes bija uzaicinājis savā dzīvoklī vietējo jaunieci Annu Bokmelderi, tur viņu piedzirdījis un “piesmējis” (izvarojis). Plkst. 7 no rīta viņš pats sacēla trauksmi, atskrējušie atrada guļamistabā uz grīdas Annas Bokmelderes līķi ar cauršautu galvu, blakus divas it kā viņas rakstītas zīmītes: vienā lūdza nāvē nevienu nevainot, otrā – vecākiem – lūdza piedot viņai šo “noziegumu”. Atsauktais kara ārsts Gailītis konstatēja izvarošanu un noliedza pašnāvību. 1920. gada 12. aprīlī P. Jēgers Kara tiesā sevi par vainīgu neatzina, apgalvojot, ka nogalinātā pati vēlējusies, lai viņu nošauj, taču, balstoties uz ārsta un liecinieku liecībām, viņam tika piespriests nāvessods nošaujot.⁴⁵ Spriedums tika pārsūdzēts, un 1922. gada 16. augustā Kara tiesa lietu skatīja jau ceturto reizi, galu galā piespriežot Jēgeram 10 gadus cietumā.⁴⁶

Tāpat sevišķi neglīta, armijai nepatīkama un iekšpolitiski jūtīga bija 4. Valmieras kājnieku pulka virsnieku un karavīru grupas apvainošana divu vācbaltiešu baronešu Valteru-Vitenheimu nogalināšanā (apsūdzot tās spiegošanā), jaunāko pirms tam grupveidā izvarojot (abas, bēgot no boļševikiem no sev piederošās Raudas muižas Ilūkstes apriņķī, bija radušas patvērumu sev pazīstamā muižnieka – barona fon Klopmana Grāvendāles muižā un, atšķirībā no aizbēgušā Klopmana, palikušas tur arī, ienākot latviešu karaspēkam). 1930. gada 27. septembrī Kara tiesa slēgtā sēdē Rīgā, piedaloties 64 lieciniekiem, skatīja apsūdzības lietu pret pulkvedi-leitnantu, Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri Jāni Kažociņu, pulkvedi-leitnantu, Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri Jāni Auniņu (bijušo 4. Valmieras kājnieku pulka mācības komandas

priekšnieku), atvaļināto ārstu leitnantu Gustavu Bergu, atvaļināto leitnantu Valteru Šmitu, atvaļinātajiem seržantiem Bernhardu Jākobsonu un Jāni Avotiņu, kareivjiem Jāni Liepiņu un Jāni Jansonu, kā arī atvaļināto kapteini Arvīdu Kalcenavu.

Zināmā mērā nozieguma fonu iezīmē Latvijas armijā tai laikā cirkulējusi informācija par Asares muižas īpašnieka – nogalināto sieviešu brāļa un dēla Ernesta fon Valtera-Vitenheima šķietamo dienestu Dzelzsdivīzijā (1. decembrī Ilūkstes apriņķa komandantūra ziņoja, ka aizdomās par sadarbību ar Bermonta spēkiem apcietinātas vairākas personas, starp tām arī Asares muižas īpašnieka meža pārvaldnieks Gustavs Prestle un paša muižas īpašnieka lietā sāкта izmeklēšana).⁴⁷ Galu galā aizdomas izrādījās nepamatotas, jo patiesībā muižas īpašnieks līdz 1920. gada vasarai turpināja dienestu Latvijas Vācu zemessargos Latgales frontē, bet vēlāk strādāja par zvērinātu advokātu, savukārt Vācijas pilsonim G. Prestlem Latvijas valdība 1921. gadā ar īpašu lēmumu atļāva strādāt Zemkopības ministrijas dienestā, bet 1924. gadā piešķīra Latvijas pilsonību.⁴⁸ Katrā ziņā arī šis fakts, kurš apliecina – nozieguma veicēji visticamāk bija informēti par minētajām aizdomām, labi raksturo aplūkojamajā laikā valdošo naidu un aizdomīgumu, ar kādu latviešu sabiedrība un vēl jo vairāk karavīri izturējās pret vācbaltiešiem, kas izpaudās pat smagos noziegumos.

J. Kažociņam 1930. gadā tika izvirzīta apsūdzība par to, ka viņš “1919. g. novembra mēnesī, naktī, kara laikā, Bērmuižā, būdams par 4. Valmieras kājnieku pulka 2. bataljona komandieri, apzināti kopīgi rīkojoties ar pulkv.-ltn. Auniņu, leitn. Šmitu, ārstu-leitn. Bergu, kareivi Liepiņu un seržantu Jākobsonu, izdarīja kopošanas ar atvesto no Gravendāles muižas [4. Valmieras kājnieku pulka 8. rota bija muižu ieņēmusi 19. novembra vakarā, bet abas baroneses uz Bērmuižu tika atvestas pēc dažām dienām. – *Ē. J.*], apcietināto [24 gadus veco] Aleksandru Valters-Vitenheims, kuru uz to piespiedis, pielietojot vardarbību pret viņu [...] ar nolūku nogalināt [...] pavēlējis viņam padotā bataljona seržantam Bernhardam Jākobsonam

nošaut izvaroto Aleksandru Valters-Vitenheims, pie kam pēdējais, aizvezdams viņu mežā, izšāvis uz Aleksandru Valters-Vitenheims no šautenes, kuras šāviena lode, ķerdama viņu pierē, sadragājusi galvas kausa kaulus, kam sekas bijusi Aleksandras Valters-Vitenheims nāve [...] ar nolūku nogalināt atvesto no Gravendāles muižas, apcietināto [50 gadus veco] Augusti Valters-Vitenheims, pēc iepriekšējas savstarpējas norunas ar viņam padotā bataljona 8. rotas komandieri kapteini Kalcenavu un seržantu Avotiņu, pavēlējis viņam uzticētā bataljona kareivim Jansonam nošaut Augusti Valters-Vitenheims, pie kam kareivis Jansons, aizvezdams minēto [...] Alksnenieku tīrumā, izšāvis uz viņu no šautenes, kuras šāviena lode, ievainodama to kaklā, izsaukusi [...] nāvi.” Tika īpaši atzīmēts, ka nošaušana veikta, lai slēptu izvarošanas pēdas.

Pārējiem apsūdzības bija pakārtotas šai, ar piebildi slepkavību tieši veikušo karavīru apsūdzībās, ka tie apzinājušies saņemtās pavēles noziedzīgumu. Apsūdzētie sevi par vainīgiem sadarbībā ar Bermonta spēkiem apvainotās muižnieces slepkavībā un viņas meitas izvarošanā un slepkavībā neatzina, un prokurors lielāko daļu apsūdzību atzina par nepierādāmām, tādējādi apsūdzētos – par attaisnotiem (pirmkārt, izvarošanas faktā). Apmierināta netika arī nogalinātās Aleksandras māsas – Irmgardes Engelbrehtas, dzimušas Valteres-Vitenheimas, iesniegtā civilprasība par 14 000 latu naudas kompensācijas izmaksu, jo tās apmērs “tiesā noskaidrots netika un tādēļ šos apmērus tiesa atzina par nepierādītiem”.⁴⁹ Tiesa atzina par pierādītu tikai to, ka J. Kažociņš pavēlējis nošaut Aleksandru, bet A. Kalcenavs – Augusti Valteri fon Vitenheimu.

Tālāk tiesa konstatēja, ka lietu nevar izbeigt uz jau pieminētā 1925. gada 24. decembra likuma pamata (amnestija, ja noziegums izdarīts Latvijas atbrīvošanas motīvu dēļ), un piesprieda Kažociņam un Kalcenavam nāvessodu nošaujot. Tomēr, ņemot vērā abu virsnieku “piedalīšanos Latvijas atbrīvošanas cīņās”, tiesa sodu mīkstināja, piespriežot 10 gadus cietumā, un savukārt šo termiņu uz 1920. gada 19. augusta amnestijas pamata

samazināja līdz pieciem gadiem ieslodzījuma. Vienlaikus tiesa atzina par nepieciešamu vērsties pie Valsts prezidenta ar lūgumu mīkstināt arī minēto sodu līdz sešu mēnešu ieslodzījumam katram, saglabājot dienesta pakāpes, apbalvojumus un atstājot karadienestā, ko nosaka – “nozieguma izdarīšanas laikā pastāvējušie ārkārtējie kara apstākļi un naidīgais noskaņojums pret bermontiešiem un to varbūtējiem līdzjutējiem, Pilsoņu kara laikā zaudētā tiesiskā apziņa vispārī un abu notiesāto kaujas nopelni Latvijas atbrīvošanas cīņās”.

Irmgardei Engelbrehtai tika atstātas tiesības vērsties zaudējumu piedziņai civiltiesiskā ceļā, tāpat viņai tika atdots viens no lietiskajiem pierādījumiem – “salauzti dzeltena metāla briļļu rāmji”. 1930. gada 12. novembrī Valsts prezidents abus apsūdzētos virsniekus apžēloja, atlaižot piespriesto sodu ar visām tā sekām.⁵⁰ Tādējādi faktiski noziegums palika nesodīts, ja vien neskaita eventuālās morālās sekas (tiesa, Kažociņš 1940. gadā, pēc valsts okupācijas krieviski rakstītajā autobiogrāfijā nekautrējās atzīmēt, ka Kara tiesa piespriedusi viņam 6 gadus spaidu darbu, jo “padotie nošāvuši Bermonta-Avalova spiegu”,⁵¹ tāpēc pieņēmums par morālajām sekām nav drošs).

Skaidrs, ka apsūdzība bija grūti pierādāma, visiem tiešajiem dzīvajiem lieciniekiem vienprātīgi to noliedzot. Taču ir arī skaidrs, ka notikušās izvarošanas iespēja nav pilnībā izslēdzama, īpaši, ievērojot jau pieminētās pastāvošās morāles normas un naidu pret ienaidnieka “kolaborantiem”, kā arī zināmo Kara tiesas locekļu un izmeklētāju neieinteresētību armijas goda izpratnes eventuālas aptraipīšanas dēļ meklēt citus lieciniekus, piemēram, starp pulka karavīriem un vietējiem iedzīvotājiem, kas varēja redzēt vai dzirdēt par notikušo. Tomēr pat tad minētais gadījums bija vienreizējs, jo līdzīgas apsūdzības izvarošanā pat neoficiāli neizskanēja.

Kopumā Latvijas armijā disciplīnas jomā bija vērojamas tādas pašas problēmas kā visu valstu armijās (šajā gadījumā ne-

runājam par Krievijas Pilsoņu karā iesaistīto bruņoto formējumu situāciju, kuru veiktie noziegumi pret civiliedzīvotājiem skāra miljoniem cilvēku un kuru atsevišķas izpausmes, piemēram, rakstā minētā S. Bulak-Balahoviča vienības karavīru morāle, skāra arī Latvijū, Igauniju, Poliju u.c.). Lielā mērā minēto noteica arī tas, ka Latvijas un citu valstu varas iestādes un bruņotie spēki aplūkojamajā laikā tikai veidojās, turklāt ļoti sarežģītos apstākļos, kā rezultātā atbildīgos amatos nonāca tiem nepiemērotas personas, bet tā sekas vēl vairāk pastiprināja pilnvērtīgas likumu sistēmas neesamība, jaunajai likumdošanas sistēmai tikai veidojoties.

Ievērojamas karavīru un iedzīvotāju kopumā daļas morālie principi garajos kara gados Latvijā bija krasi mainījušies, un Neatkarības kara laikā tas izpaudās arī noziedzības pieaugumā, turklāt daudzos gadījumos veicējiem pat neuzskatot izdarīto par noziegumu, bet dzīves un apstākļu diktētu nepieciešamību vai situācijai atbilstošu rīcību. Noziegumus izdarīja visu armiju karavīri, un izņēmums nebija arī Latvijas armija. Tiesa, proporcionāli Latvijas armijas karavīri, kas atradās savā zemē un savējo vidū, tādus izdarīja mazāk par kaimiņvalstu vai citiem bruņotajiem spēkiem, kas atradās sev svešā teritorijā, turklāt, salīdzinot ar norisēm Krievijas Pilsoņu kara tieši pārņemtajās teritorijās, šīs bija tikai atskaņas. Līdzīgi kā citur, karavīru veiktos noziedzīgos nodarījumus pret civiliedzīvotājiem izraisīja nepietiekama armijas apgāde, iepriekšējā dienesta pieredzes izraisītā demoralizācija un visatļautības sajūta, brutalitāte, bravūra, nicinājums pret civilistiem, iepriekšējās vēsturiskās pieredzes radīts pārprasts patriotisms un naidīgums (agresīva vēršanās pret vācbaltiešiem, vainojot viņus sadarbībā ar ienaidnieku), kā arī vienkārši mantkārība un varas demonstrācija.

Neapšaubāms zināma tiesiskuma rādītājs ir tas, ka ievērojama daļa kara laikā veiktu noziegumu, ieskaitot pašus smagākos, vairāku gadu gaitā tika iztiesātas Kara tiesā. Un arī tajā, vairākus gadus pēc notikušā, zināmu lomu spēlēja minētās vēsturiski sarežģītās attiecības ar vācbaltiešiem, kuru stāvoklis

1919. gadā bija krasi mainījies, taču kuri Neatkarības kara laikā vismaz daļēji tika uzskatīti par ienaidnieka atbalstītājiem. Cita starpā tas diemžēl iespaidoja arī militārās priekšniecības un Kara tiesas lēmumus, piemēram, J. Kažociņa un līdzgaitnieku, kā arī J. Liepiņa un L. Robežnieka gadījumā (abu pēdējo nodošānu Kara tiesai vienkārši nepieļāva armijas virspavēlnieks, lēmumā faktiski netieši attaisnojot viņu rīcību). Vienlaikus skaidri redzams, ka bija noziedzīgi nodarījumi, kas palika nesodīti pat formāli (arī minētā muižas pārvaldnieka K. Lamasa slepkavība), visu norakstot uz specifiskajiem kara laika apstākļiem un situāciju. Kā jau minēts, Latvija šajā gadījumā nebija izņēmums, tomēr salīdzinājumā, piemēram, ar Polijas armiju, noziegumu līkne nebija tik augsta un intensīva, turklāt ievērojami mazāk bija smago noziegumu (pirmkārt, slepkavību).

Katrā ziņā minētie aizmirstie noziegumi spilgti apliecina to sarežģīto situāciju, kādā nācija bija spiesta uzsākt savas valsts veidošanu 1918.–1920. gadā, pārvarot arī kara morālās traumas sekas iedzīvotājos un veidojot modernu un eiropesku sabiedrību.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Sk.: Alan Kramer (2017). Atrocities. Pieejams: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/atrocities> (skatīts 23.10.2020.); Alan Kramer (2007). *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War* (Making of the Modern World). New York: Oxford University Press; u.c.
- ² Sk., piemēram: Gerard Oram (2003). *Military Executions during World War I*. London: Palmgrave Macmillan; Chris Baker (2020). The Long, Long Trail. Researching soldiers of the British Army in the Great War of 1914–1919. Military crimes 1914–1918 British Army. Pieejams: <http://www.longlongtrail.co.uk/soldiers/a-soldiers-life-1914-1918/military-crimes-1914-1918-british-army/> (skatīts 23.10.2020.).
- ³ Sk.: Ēriks Jēkabsons (1995). Ģenerālis Staņislavs Bulak-Balahovičs un Latvija. *Latvijas Arhīvi*, 1, 16.–21. lpp.
- ⁴ Łukasz Lewicki (2015). Przystępność w Wojsku Polskim podczas wojny polsko-bolszewickiej. Pieejams: <https://www.konflikty.pl/historia/1918-1939/przystepczosc-w-wojsku-polskim-podczas-wojny-polsko-bolszewickiej/> (skatīts 23.10.2020.).
- ⁵ Sk.: Ēriks Jēkabsons (2007). *Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919.–1920. gadā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 99.–116. lpp.

- ⁶ Sk.: Ēriks Jēkabsons (2006). Latviešu tautības karagūstekņi Polijā 1919.–1920. gadā. *Latvijas Arhīvi*, 2, 119.–139. lpp.
- ⁷ Ēriks Jēkabsons (2013). Latvijas armijas 1. Studentu bataljons Bermonta karaspēka uzbrukumā no 1919. gada 9. oktobra līdz novembra sākumam: kareivja Oskara Ozola liecība. No: *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata = Yearbook Latvian War Museum*, XIV. Rīga, 22. lpp.
- ⁸ Sk.: Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk: LNA-LVVA), 6033-1-30, 11.-18. lp. (Ziemeļvidzemes pārvaldes priekšnieka A. Perlbaša ziņojums Iekšlietu ministrijai, 1920. g. janvārī). Daļēji publicēts: Ineta Lipša (2014). *Seksualitāte un sociālā kontrole Latvijā 1914-1939*. Rīga: Zinātne, 125.-126. lpp.
- ⁹ Sk.: Ēriks Jēkabsons (2005). Lietuvas karaspēks Ilūkstes apriņķī 1919.–1920. gadā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa*, 2, 56. lpp.
- ¹⁰ Sk.: Juris Ciganovs (2004). Leitnanta Fihtenberga nāves mistērija. *Mājas Viesis*, 25.10.2004. Pieejams: <https://www.apollo.lv/4706004/leitnanta-fihtenberga-naves-misterija> (skatīts 23.10.2020.).
- ¹¹ *Halt, Hände hoch* (vācu val.) – Stāt, rokas augšā!
- ¹² LNA-LVVA, 1498-1-79, 29. lp. (T. Krišjāņa atmiņas).
- ¹³ Sk.: Ēriks Jēkabsons (2018). *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.-1922. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 611. lpp.
- ¹⁴ Sk.: LNA-LVVA, 6033-1-337, 1.–2. lp. (Latgales atsevišķā eskadrona kaujas žurnāls par laiku no 8. oktobra 1919. g. līdz 21. novembrim 1919. g.).
- ¹⁵ Lipša. *Seksualitāte un sociālā kontrole Latvijā 1914-1939*, 125.-127. lpp.
- ¹⁶ Loy W. Henderson (1986). *Question of Trust: The Origins of U.S.–Soviet Diplomatic Relations: The Memoirs of Loy W. Henderson*. Ed. by George W. Baer. Stanford: Hoover Institution Press, pp. 57–61; Jāzeps Ozoliņš (1997). *Virsdzīve: Virsnieka atmiņas*. Valmiera: Imanta, 68.–69. lpp.
- ¹⁷ Ernest Bicknell (1938). *With the Red Cross in Europe, 1917–1922*. Washington: American National Red Cross, p. 315.
- ¹⁸ Tiesu sludinājumi. *Valdības Vēstnesis*, 03.10.1923., 6. lpp.
- ¹⁹ National Archives and Records Administration, General Records of the American Commission to Negotiate Peace, box 196, roll 222 (J. Gade to Commissioners, 23.11.1919.; Statement of Lt. Colonel Ryan).
- ²⁰ Sk., piemēram: Nikolai von Brevern. Pieejams: <https://www.geni.com/people/Nikolai-von-Brevern/6000000024252304067>; Lielinieku laiki Jelgavā. Pieejams: <https://gulags.wordpress.com/2013/12/08/lielinieku-laiki-jelgava/> (skatīts 23.10.2020.).
- ²¹ Henderson. *Question of Trust*, p. 50.
- ²² LNA-LVVA, 3601-1-464, 53. lp. Autors izsaka pateicību Jānim Šiliņam par norādi uz šo avotu.
- ²³ Alfreds Bērziņš (1963). *Labie gadi*. [Bruklina]: Grāmatu draugs, 57.–61. lpp.
- ²⁴ LNA-LVVA, 3412-1-585, 145. lp. (Kara tiesas 1920. gada 24. jūlija spriedums); 5601-1-7295, 3.–19. lp. (J. Zēberga dienesta gaitu saraksts). Sk. arī:

- Inna Gīle (2016). Aizšautais vanags. Pieejams: <https://satori.lv/article/aizšautais-vanags>
- ²⁵ Dūres varonība. *Sociāldemokrāts*. 19.06.1920., 1. lpp.
- ²⁶ LNA-LVVA, 5601-1-1678, 4.-14. lp. (E. Ezernieka dienesta gaitu saraksts).
- ²⁷ Sk.: Ēriks Jēkabsons (2020). Hugo Helmanis. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/87737-Hugo-Helmanis>
- ²⁸ LNA-LVVA, 2570-10-17, 61. lp. (Ārlietu ministrijas sarakste Ž. Dzērves jautājumā); Latvijas Kara tiesa. *Latvijas Kareivis*, 29.06.1921., 3. lpp.; Kara tiesa. *Latvijas Kareivis*, 30.06.1921., 3. lpp.; Jelgavas cietuma izbēgušo noziedznieku apcietināšana. *Latvijas Sargs*, 04.07.1920., 2. lpp.
- ²⁹ LNA-LVVA, 5601-1-6769 (Ž. Valtera dienesta gaitu saraksts).
- ³⁰ LNA-LVVA, 5601-1-708 (H. Vītoļa dienesta gaitu saraksts).
- ³¹ Kara tiesa. *Valdības Vēstnesis*, 24.09.1924.; sk. arī: Kara tiesa. *Policijas Vēstnesis*, 31.07.1923.
- ³² Likums par dažu krimināllietu izbeigšanu. *Valdības Vēstnesis*, 24.12.1925., 1. lpp.
- ³³ Kara laika atskaņas. *Balss*, 09.02.1926., 3. lpp.
- ³⁴ Kara laika atskaņas. *Latvis*, 10.02.1926., 6. lpp.; Atbrīvošanas laika atskaņas. *Latvijas Kareivis*, 12.02.1926., 3. lpp.
- ³⁵ LNA-LVVA, 5601-1-3074 (J. Koha dienesta gaitu saraksts); Atbrīvošanas laika atskaņas. *Latvijas Kareivis*, 12.02.1926., 3. lpp.
- ³⁶ Tiesa. *Latvijas Kareivis*, 15.06.1922., 4. lpp.; Tiesa. *Latvijas Kareivis*, 16.05.1922., 3. lpp.
- ³⁷ Sk.: Voldemārs Beķers (1925). *Manas atmiņas par Latvijas valsts nodibināšanas laikmetu*. Rīga: Autora izdevums, 107.-111. lpp.
- ³⁸ LNA-LVVA, 5601-1-1004 (P. Bruņinieka dienesta gaitu saraksts).
- ³⁹ Beķers. *Manas atmiņas par Latvijas valsts nodibināšanas laikmetu*, 107. lpp.
- ⁴⁰ Jumpravas muiža (Lieljumprava jeb Dzelmē Lielvārdes novadā) no 1905. gada piederēja baronam fon Fitinghofam-Šēlam.
- ⁴¹ Tā tekstā. Iespējams, kļūdiņies rakstītājs vai par grieķiem kaut kāda iemesla dēļ šajā gadījumā nodēvēti igauņi.
- ⁴² LNA-LVVA, 3412-1-585, 559.-562. lp.
- ⁴³ 1919. gada atskaņas. *Policijas Vēstnesis*, 26.10.1924., 4. lpp.
- ⁴⁴ Valsts prezidenta apžēlotie notiesātie. *Policijas Vēstnesis*, 20.11.1924., 5. lpp.
- ⁴⁵ Tiesas hronika. Noslēpumaina lieta. *Latvijas Sargs*, 14.04.1924.; Nāves sods. *Latvijas Kareivis*, 15.04.1920., 4. lpp. Sk. arī: Lipša. *Seksualitāte un sociālā kontrole Latvijā 1914-1939*, 127. lpp.
- ⁴⁶ Kara tiesa. *Latvijas Kareivis*, 18.08.1922., 3. lpp.
- ⁴⁷ LNA-LVVA, 3601-1-263, 319. lp. Autors izsaka pateicību Jānim Šiliņam par norādi uz šo avotu.
- ⁴⁸ LNA-LVVA, 7354-1-845, 2.-444. lp.; Valdības darbība. *Valdības Vēstnesis*, 12.11.1921., 1. lpp.; Valdības iestāžu paziņojumi. *Valdības Vēstnesis*, 01.03.1924., 1. lpp.

- ⁴⁹ Sk. arī: Drausmīgs noziegums Bermonta laikos. *Strādnieku Avīze*, 05.07.1928., 2. lpp.; Tiesa. *Latvijas Kareivis*, 13.06.1930., 4. lpp; Kara tiesas spriedums baronešu Valter fon Vitenheim izvarošanas un nošaušanas lietā. *Sociāldemokrāts*, 28.09.1930., 8. lpp.; Der Mord auf Grafental. *Rīga am Sonntag*, 28.09.1930., S. 1.
- ⁵⁰ LNA-LVVA, 5601-1-2912 (J. Kažociņa dienesta gaitu saraksts), 86.-89. lp.
- ⁵¹ Turpat, 92. lp.

LATVIAN WAR OF INDEPENDENCE IN 1919–1920: CRIMES OF LATVIAN ARMY SOLDIERS

Ēriks Jēkabsons

Dr. hist., professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia.

Research interests: military and political history of Latvia and the region, first-third of the 20th century, Latvian War of Independence, ethnic minorities of Latvia.

The article examines the situation in Latvia during the War of Independence in 1919–1920, looking at it through an hitherto unexplored aspect of social life - crimes against civilians committed by Latvian army soldiers. Analysis of the most serious crimes is used as an example. The conclusion is drawn that the crimes of Latvian soldiers against civilians, similarly as in the armies of other European countries, were the consequences of prolonged warfare and the resulting demoralization, which in the case of Latvia was additionally influenced by historically complicated relations with the Baltic Germans. During the war time situation, crimes were investigated, but the punishment received was often inadequately light, or the crimes were not punished at all.

Key words: Latvian War of Independence, Latvian Army, civilians, crimes.

Summary

The First World War was marked by a previously unprecedented number and scope of crimes against civilians and prisoners of war in virtually all states of Europe that were involved in the war. Civilians were massacred by German troops in Belgium, Russian troops in Germany (East Prussia), Austro-Hungarian troops in Serbia and elsewhere; Russian troops in occupied Austro-Hungarian Galicia were directly involved in causing Jewish pogroms, and so on. Literally everywhere the military leadership and local population faced a decline in the morale of the

soldiers and the resulting crimes, including robberies, killings of civilians and rape. During the wars that followed in the region in 1918-1921, even more pronounced brutality of soldiers was observed in the armies of all nations and state formations. The level of brutality and criminality was incomparably higher in the rapidly collapsing Russian army after the February Revolution of 1917 and in the territories affected by the Russian Civil War in 1918-1922 (hundreds of thousands and even millions of murdered civilians), but these processes also directly affected developments in Finland, Estonia, Latvia, Lithuania, Poland and other countries. The problem of criminality was present in the armed forces of all these countries, but historians, for obvious reasons, are reluctant to touch on these issues. At the same time, it is evident that without analysis of the negative cases it is impossible to fully understand the overall picture of the events during wars of independence and local conflicts.

Evidence exists of the criminal activities of soldiers of the German army, Bermondts army, and the armies of Latvian allies - Estonia, Poland and Lithuania - in the territory of Latvia, where not only the political and military interests of many parties clashed, but due to the prolonged warfare, a difficult social situation and mass displacements of the populations and other circumstances, there was also a general decline in moral norms, which significantly aggravated previously existing disagreements and hatred between various social and ethnic groups.

Since the end of 1918, Red and White Terror had taken place in the country, killing thousands of civilians, war and civilian prisoners. As a result of the war processes, crime in society had increased to a previously unimaginable extent, and this could not be without effect on the army. The moral principles of a significant part of the soldiers and the population in Latvia had changed dramatically during the long years of the war, and during the War of Independence this manifested itself in a general increase of criminality which was hardly held in check by the authorities; moreover, the perpetrators of the crimes in many cases did not see their deeds as criminal but rather as a reaction to the necessities of the circumstances and as an appropriate response to the situation.

The crimes were committed by soldiers of all armies, and the Latvian army was no exception. However, in proportion, soldiers of the Latvian army who were in their country and among their own, did so less than the neighbouring countries or other armed forces in foreign territory, also, compared to the events in the territories directly affected by the Russian Civil War, these were just slight cases. As elsewhere, the crimes committed by the soldiers against the civilian population were caused by insufficient army supply, demoralisation, and a sense of impunity caused

by previous service experience, brutality, contempt for civilians, misunderstood patriotism and hostility (aggressive treatment of Baltic Germans, blaming them for collaboration with the enemy) or simply greed and willingness to demonstrate power.

An undoubtable indicator of a certain rule of law is the fact that a significant proportion of crimes committed during the war, including the most serious ones (robbery, murder, and rape), were tried in the Military Court over a number of years. And in this, several years after what happened, a certain role was played by the already mentioned historically complicated relations with the Baltic Germans, whose situation had changed dramatically in 1919, but who were at least partially considered supporters of the enemy during the War of Independence. Among other things, this circumstance unfortunately affected the decisions of the military leadership and the Military Court to a certain extent, and there were crimes that went unpunished and were justified with the specific conditions and overall situation of the war. In any case, these forgotten crimes are a clear indication of the difficult situation in which the nation was forced to start building its state in 1918–1920, while overcoming the consequences of the moral trauma of the war for the population and creating a modern and European society.